

Mészáros András

Szerzői identitás (hozzászólás)

Hozzászólásom ahhoz a tételhez kapcsolódik, amelyik a felvezetőben így fogalmazódott meg: „milyen értelemben lehet a szerzői identitás vizsgálata érvényes szövegértelmezés?”

Ez a kérdés általában hermeneutikai összefüggésekben jelenik meg, és gyakran kapcsolódik az intenció-problémához is. Ritkábban tételeződik – legalábbis posztmodern szemszögből – a szerző biográfiai, szociológiai, művelődéstörténeti meghatározottságaként, pedig az irodalomtörténet-írás esetében ez sem kerülhető meg. Az én megjegyzésem éppen ilyen, a magyar irodalom története és a vele szorosan összefüggő magyar filozófiatörténet esettárából vett példát érintően teszi fel a kérdést. A kérdés megfogalmazásának háttérben pedig ott húzódik az a posztmodern és dekonstrukciós feltevés, miszerint az irodalom és a filozófia nem választandó el mereven egymástól, hiszen a filozófia és a filozofálás is egy intertextuális mezőben valósul meg, ahol az adott filozófia már nem az ún. valóságot, hanem a többi filozófiát olvassa.

Mindezeket előre bocsátva egy kettős kérdést fogalmazok meg: 1. Van-e szerepe a szerzői identitásnak a filozófiai mű értelmezésekor? 2. Hogyan teremődik meg a szerzői identitás az irodalmi vitákban, és ez hogyan rögzül az irodalomtörténet-írásban? Ezt a két kérdést egy filozófiai, illetve egy irodalomkritikai vita kapcsán teszem fel. A filozófiai vita a reformkori egyezményes bölcséletnek (főként Szontagh Gusztávnak) a hegelianusokkal szembeni állásfoglalása, következőleg pedig Erdélyi János nemzeti filozófiát elutasító elmélete mentén jelenik meg.¹ Az irodalmi vita pedig az elhíresült (és hírhedt) „*Athenaeum* miatti zajgások” a triumvirátus és Csató Pál között.² A kettő egyrészt azért kapcsolható össze, mert közvetve Csató is beszállt a hegeli filozófiát érintő csatározásokba, és az antihegelianus Szontagh is a triumvirátus oldalán támadta Csatót, másrészt pedig mindkét vita mögött meghúzódott az irodalomnak és a filozófiának egy olyan értelmezése, amely mindkettőnek politikai funkciókat ítélt oda. Ez pedig önmagában is bonyolítja a szerzői identitásról szóló diskurzust, hiszen a szerzői szubjektivitás egy ilyen funkció-odaítélés nyomán olyan kollektív jegyekkel van ellátva, amelyek csakis egy hagyományos, pozitivistá szemléletben értelmeződhetnek.

Mivel mindkét példám a temporális narráció – konkrétan az időiség – horizontján jelenik meg, felvázolok egy értelmező keretet, amely az időiség és az identitás fogalmait kapcsolja össze. A temporalitás szemszögből egy sajtószerű, hármasszerű összefüggés mutatkozik meg. Az első tisztán metafizikai, amely szerint az identitás elszakíthatatlan a *kontinuitástól*, ami a legegyszerű-

1 A Hegel-vitának és Erdélyi állásfoglalásának leírását lásd: Mészáros András: *A filozófia Magyarországon*. Kalligram, Pozsony, 2000, 135-156., 175-180.

2 Lásd: Mészáros András: *A marginalitás szelíd bája*. Kalligram, Pozsony, 1994, 26-47.

rúbben azt jelenti, hogy az identitás időjellemezője a folyamatosság, azaz a szubjektum az idő egyes dimenzióin keresztül tartja meg tulajdonságait. A múlt, a jelen és a jövő nem szakadnak el egymástól. (Ennek a problémának egy másik oldala a megismételhetetlenség tétele, amely két különböző időhorizont esetében vet fel a megértés szemszögéből komoly dilemmákat.) A második összefüggést jobb kifejezés híján ideiglenesen *korszellem*¹-nek nevezem. Ez alatt azt értem, hogy a szubjektumnak az ún. uralkodó eszmékhez való viszonya a társadalmi támogatását veszített és múltat megalapozó eszmék esetében anakronizmust, a jelent formáló és azt visszaigazoló ideákkal történő identifikációja centrum-orientáltságot, a közeljövőbe irányuló elképzelésekhez és projektekhez való kapcsolódása pedig anticipációt és alternatívamegfogalmazást eredményez. Ezt az összefüggést azért tartom fontosnak, mert az anticipáló és az éppen uralkodó eszmékkel szemben alternatívákat nyújtó megoldások – mivel az adott korban nem valósulhattak meg, tehát nem kordokumentumokként jelentkeznek az elkövetkező időszakok számára – számára adott marad a viszonylagos időtlenségükön alapuló „visszatérés” lehetősége. A harmadik időkoordinátát *korszellem*²-nek nevezem, és tartalma-ként Gadamer hatástörténet-elveire és ezen belül a szituáció és a horizont fogalmára hivatkozom.³ Konkrétan arra, amit Gadamer úgy fejezett ki, hogy nemcsak az adott történelmi eseményt, hanem az utólagos megértést is történelmi mozgásként kell értelmezni. Vagyis ebben az esetben már megjelenik a hermeneutikai probléma.

A hermeneutika, a történelmi narratívák és az irodalomszociológia metszeten található fel az azonosság-probléma azon összefüggése, amely a *megmutatkozás versus elfedés* szerepjátszmáiban realizálódik. Gondolok itt arra, hogy mind a „korszellem1”, mind a „korszellem2” vonzatában megjelenik a történetírói narratíva által megfogalmazott, a tradícióban rögzült és az eredeti szövegek által megmutatkozó szerzői azonosságkép különbözősége. Bizonyos átértelmezéssel alkalmazható itt Ricoeur fogalomhármasa: elbeszélte azonosság – ugyanazonosság – őmagaság.⁴ Az általam feltüntetett példák szempontjából most nem kell kitérni az anonimitás és az írói álnév alkalmazásának eseteire, amelyek azonban bizonyos esetekben a szerepjátszás invenciózus esetei, és izgalmas filológiai kérdéseket vetnek fel.

És most próbáljuk meg az itt felvázolt keretbe helyezni a fent említett két példát. Közismert tény, hogy a magyarországi Hegel-vitára rányomta a bélyegét a néhány évtizeddel korábban lefolytatott Kant-vita jellemzője, vagyis az, hogy a két német gondolkodó filozófiája ideológiai interpretációkkal keveredett. Ez az ideológiai háttér a hegeli filozófia esetében azzal bővült, hogy egyrészt az „érthetlenség” és „magartalanság” bélyegét sűtötték rá, másrészt vele szemben felállt a Szontagh által preferált és általa kreált „egyezményes bölcsélet”, amelyik „közérthetőnek”, „gyakorlatiasnak” és „magyarnak” mutatta magát. Témánk szempontjából azonban az a tulajdonsága fontos, miszerint az egyezményes bölcsélet programja szerint a magyar nemzeti szellemet fejezi ki, és visszahatólag azt kultiválja. Szontagh – önmaga és Hetényi János mel-

3 Hans-Georg Gadamer: *Igazság és módszer*. Gondolat, Budapest, 1984, 207-217.

4 Paul Ricoeur: *Válogatott irodalomelméleti tanulmányok*. Osiris, Budapest, 1999, 373-389.

Mészáros András

lett – másokat is megnevez, akik ezt a nemzeti bölcséletet megalapozták, de végeredményben megállapítható, hogy ennek a kulturális hegemoniára törekvő filozófiának a valódi *szubjektuma maga a nemzeti szellem*. Ezt támasztja alá Szontagnak az a meggyőződése is, hogy egy autochton filozófiáról van szó, amelyik geográfiai tényezőkből és a lélek természetéből táplálkozik. Ezzel szemben Erdélyi azt veti fel, hogy a nemzeti képzetmódból nemzeti filozófiát létrehozó igyekezet téves, mert a képzetet összezavarja a gondolattal; hiszen míg a képzetnek vannak nemzeti jellegzetességei, a gondolat az egész emberiségre jellemző általános jegyekkel bír.⁵ Vagyis szerinte a nemzeti filozófia tételezése téveszme. Az első kérdésünkre – van-e szerepe a szerzői identitásnak egy filozófiai mű esetében? – adandó válasz tehát egy újabb kérdést vet fel: létezik-e nemzeti identitás? Még pontosabban: megragadhatóak-e ennek az identitásnak olyan empirikus tényezői, amelyek magyaráznák a nemzeti filozófia tételeit? Ha komolyan vesszük az egyezményes bölcsélet célkitűzéseit, amelyek bizony párhuzamosak voltak a kor reformprogramjaival, akkor két megoldás mutatkozik: az egyik az, hogy ezt a filozófiát a szélesebben vett irodalmi élet) részeként értelmezzük⁶, a másik pedig az, hogy egyszerűen ideológiának vesszük (mint ahogy tette azt Erdélyi is). De ez a két alapállás egymástól eltérő szerzői identitást és intenciót feltételez.

Ajánlott értelmezési keretünket tekintetbe véve azt mondhatjuk, hogy a „korszellem1” szempontjából az egyezményes filozófia és létrehozói egyértelműen koruk jelenéhez kapcsolódtak. Ennek a filozófiának a szövegei ezért főként kordokumentumként és a nemzetkarakterológiai igyekezetek egy típusaként értelmezhetőek. Ezt támasztja alá az „elbeszélte azonosság – ugyanazonosság – őmagaság” összevetése is, amelyek viszonyában és jelentésében nincs egymással szembeni elcsúszás. A filozófiatörténet-írásban kialakult nézet, amelyik a magyar filozófia mozgásirányába helyezi be ezt a filozófiát, nem különbözik az egyezményesek önképétől. Némi korrekciók fedezhetők fel a „korszellem2” tekintetében, főként az interpretációs horizont módosulását illetően. Ennek eredménye, hogy pl. Szontagh szociológiai és politikafilozófiai gondolatai új fénybe kerültek.⁷ Ennek lehetnek esetleges kihatásai az „őmagaság” jellemzőire.

Az „*Athenaeum* miatti zajgások” története közismert. Röviden arról van szó, hogy Csató Pál, aki korábban a triumvirátus köréhez tartozott, megélhetési okokból elfogadta a pozsonyi *Hírnök* című lap szerkesztői posztját. Eme státuszából kifolyólag megindította a „magyar hírlapok heti szemléje” című rovatát, és ezen belül keményen támadta a triumvirátus irodalompolitikáját. A vá-

5 Erdélyi kritikájának és a nemzeti filozófiával szembeni állásfoglalásának az interpretációja az utóbbi időben némileg módosult. Ennek legfrissebb megnyilvánulása: Percz László: *Nemzet, filozófia, „nemzeti filozófia”* (Argumentum, Budapest, 2008) című monográfiája. Ez a modifikáció azonban nem érinti a filozófia szubjektumának kérdését, amelyet ez a hozzászólás tematizál.

6 Így gondolja ezt Körösy György is (*Önállóságra törekvés a magyar filozófiában. 1837-1857. Hetényi és Szontagh. Irodalomtörténeti tanulmány*, Kolozsvár, 1886), aki szerint főként Hetényi a modernizálódó magyar irodalom élére kívánja állítani a nemzeti filozófiát.

7 Vesd össze: Mester Béla: *Magyar filozófia. A szenvedelmes dinnyésztől a lázadó Ikaroszig.*, Pro Philosophia, Kolozsvár-Szeged, 2006, 71-143.

lasz nem maradt el. Bajza, Szontagh és mások a következő vádpontokat fogalmazták meg Csatóval szemben: Csató nem lehet kritikus, mert 1) erkölcsileg ingatag; 2) érdekek által vezetett; 3) az udvar bérence; 4) mindezt misztifikálja. A vita során elsikkadt Csató álláspontja, amelyik arra volt kihegyezve, hogy egyrészt nem szabad erkölcsi kritériumokat alkalmazni a szakmaiság kérdéseiben, másrészt pedig, hogy az irodalmat válasszuk el a politikumtól. Vagyis olyan követelményekkel állt elő, amelyekre a reformkor közönsége nem volt fogékony, ezért Csató – egészségi okokból is – feladta recenzensi feladatát, és visszavonult. A triumvirátus ezt saját győzelmeiként tüntette fel, és ez az értékelés ment át Toldy irodalomtörténetébe és a későbbi elemzésekbe is. Ennek legpregnansabb példája Fenyő István megfogalmazása: „Csató, a kormánypárt embere erkölcsi halottként került ki a polémiából. Az *Athenaeum*-ra pedig mint az ellenzéki és az ösztársadalmi érdek megtestesítőjére, a sajtóra, ezen belül az írók tevékenységére mint a politikai harc sajátos eszközére tekintett ezentúl a közvélemény.”⁸

Ismét az értelmezési keretre utalva, a következő mondható el Csató szerzői identitásáról: a „korszellem1” keretein belül, és a reformkor eszmeiségét meghatározó triumvirátus nézetei szerint Csató a múlt embere, akinek nincs helye az adott jelenben. A korszellem kifejezője éppen a triumvirátus, akinek révén és akin keresztül értelmezhető egyedül a reformkor. Mivel azonban Csátónak a korszellemmel szemben megfogalmazott elvei az adott korban nem valósulhattak meg, és ezért eszmei szinten konzerválódtak, viszonylagos időtlenségre tettek szert, azaz rájuk a platóni és nietzschei „örök visszatérés” normái vonatkoznak. Ezt támasztja alá a „korszellem2” által tételezett „horizont-összeolvadás” is, vagyis az, hogy éppen Csató elvei teszik lehetővé a reformkornak egy olyan olvasatát, amely nem a centrumot alakító, hanem a perifériára sodort szerzők írásai alapján rekonstruálja és értelmezi az idézett vitát. A „megmutatkozás v. elfedés” hálózatában pedig az mutatkozik meg, hogy Csató „elbeszélte azonosságát” nem más, mint a Toldy és Fenyő által prezentált kép, és ez a kép határozza meg Csató „ugyanazonosságát” a magyar irodalomtörténet kánonában. Ha viszont mindezek ellenében visszanyúlunk Csató szövegeihez, és ebből próbáljuk megfejteni elfedett „őmagaságát”, akkor a megelőző kettőtől eltérő képet kapunk.

Az eredendő kérdést tehát kibővíthetjük: melyik szerzői identitásból bonthatjuk ki a szöveg értelmét? Azaz arra a végeredményre jutunk, hogy amíg az irodalomtörténet kánonjaitól elkötött szövegértelmezés esetében „lebegtethetjük” a szerző identitását, sőt, a szerzőnek az értelmezésben játszott esetleges szerepét is, addig az irodalomtörténet-írásnak számolnia kell a nem-egyértelmű és néha ellentmondásos szerzői identitással, a korszellem determinálta társadalmi státusz és a filológiai pontosság ellentétével, esetleg azzal is, hogy ne a szerző felől közelítsen a szöveghez, hanem fordítva: a szövegből próbálja meg rekonstruálni a szerző autonóm identitását.

8 Fenyő István: *Valóságábrázolás és eszményítés. 1830-1842*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990, 396.